

1 Pyšná princezna ve službách komunistické ideologie

2 Období mezi vánočními svátky a Silvestrem je již tradičně na všech českých televizních kanálech
3 vyhrazeno především českým filmovým a televizním pohádkám, které podle obecně přijímaného
4 názoru patří neodmyslitelně k „pohodě svátečních dní“. A tak jsme i letos měli opět
5 možnost shlédnout celé to naše pohádkové „rodinné stříbro“, čehož využily Lidové noviny, aby ve
6 zvláštním seriálu nabídly k sedmi nejvíce známým z těchto pohádek komentáře očima filmového
7 kritika, novináře, psychologa a rodiče. Historik přizván nebyl, a tak se dobrovolně hlásím sám; protože
8 by však komentář ke všem sedmi pohádkám nebyl v mých silách, zaměřuji se pouze na tu první,
9 zakladatelskou, kterou je „Pyšná princezna“ režiséra Bořivoje Zemana, jež měla svou premiéru v září
10 1952.

13 „*Bylo jednou jedno království...*“, to jsou známá slova, kterými začíná řada známých pohádek; jejich
14 účelem je situovat děj vyprávěného příběhu, který bude posluchače oslovovat povědomými a důvěrně
15 známými prvky, kamsi do neurčitelného místa mimo čas a prostor. Určujícím znakem pohádky o
16 pyšné princezně je však fakt, že se odehrává paralelně hned ve dvou královstvích, jež sice mají
17 společnou hranici, ale která jinak vykazují diametrálně odlišné znaky. Jejich neslučitelnost přímo
18 symbolicky ukazuje rozcestník stojící na jejich společné hranici: jeho levá část (ostatně nikoli
19 náhodou právě levá) ukazující do Země krále Miroslava (resp. Miroslavovy země) je optimisticky bílá
20 a obsypaná květy rozkvetlých keřů a stromů, zatímco jeho pravá část (nikoli náhodou pravá), která
21 ukazuje do Půlnočního království, je pesimisticky černá a obklopená jen holými stromy a víchrem; pro
22 dokreslení odlišnosti mezi oběma zeměmi sedí na straně spadající do Půlnočního království na
23 rozcestníku nebezpečně vyhlížející dravec supího vzezření a zlověstně krákorá... Obě tato království
24 jsou tudíž dějištěm naší pohádky, ba co víc - pohádka je vlastně z hlediska své ideologické užitnosti,
25 která do ní byla vložena jejími tvůrci, vylíčením proměn v jejich vzájemném vztahu, takže v tuto
26 chvíli je na místě malé varování podobné těm, které třeba můžeme najít na obalu tabákových výrobků:

27 VAROVÁNÍ

28 Nečtěte dál, pokud si chcete uchovat v hlavě tuto pohádku jakožto milou a nezpochybnitelnými
29 uměleckými hodnotami oplývající vzpomínku z dětství, protože následující rozbor jejich
30 ideologických horizontů vám takový přístup do budoucnosti může jednou pro vždy zkazit.

31 DEZILUZE ŠKODÍ ZDRAVÍ!

32

33 Země krále Miroslava je v pojetí autorů filmu skutečně pozoruhodným státním útvarem a kdybychom
34 ji měli stručně charakterizovat, asi bychom k tomu využili emblémy světla a slunce, jara, mládí, míru
35 (viz již samotné královo jméno!), společenské harmonie a v pracovní oblasti dělného kolektivismu -
36 tedy přesně ony emblémy, které už před lety rozpoznal Vladimír Macura jako základní nástroje, které
37 nabízela stalinská ideologie po únorovém převratu pro přiblížení budoucí komunistické společnosti,
38 k níž již (téměř) dospěla sovětská skutečnost a k níž je nezbytné nasměrovat i nás jako mladší bratry
39 sovětských budovatelů komunismu. (Viz Vladimír Macura, Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty
40 1848-1989, Praha 1992.) Společnost žijící uvnitř Miroslavovy země se nám předvádí jako
41 harmonicky utvářená komunita, v níž již došlo k odstranění všech zásadních vnitřních rozporů (takže
42 zbývá jen vzájemné škádlení nositelů „mužských“ a „ženských“ řemesel) a jež je založena na
43 dobrovolné a nadšené práci pro kolektiv jak v (pre)industriální sféře (tu zde zidealizovaně zastupuje
44 škála bazálních řemesel, jako řezník, kolář, sedlář, tkadlec, kotlářka, košíkářka, kovář aj.), tak
45 v zemědělské prvovýrobě (dívky na poli, dřevorubci, pasáček ovcí aj.). Ocenění za dobře vykonanou
46 práci („každá práce je nám platná, pracuješ-li poctivě!“) vyslovuje ve filmu jednak dělnému lidu své
47 země jménem vládnoucího managementu sám král Miroslav, zároveň však i dělný lid vládnoucímu

48 managementu, neboť i jeho činnost je tu popisována jako „platná“ a „pocitivá“ práce odborníků, kteří
49 rozumějí dobře svému dílu. Na rozdíl od Půlnočního království máme vlastně jen velmi mlhavé
50 informace o vnitřním mechanismu fungování tohoto státu (jen z náhodné zmínky víme, že významné
51 slovo má v jeho rámci „rada starších“ - tedy orgán „kolektivního rozumu“ určitě ne nepodobný
52 ústřednímu výboru komunistické strany), víme však, že stmelujícím prvkem jeho fungování je
53 bezmezná důvěra dělných vrstev v prozíravost svého vedení. Král Miroslav je tu líčen jako všemi
54 milovaný vůdce („*náš král dobře kraluje*“), který k vládě přistupuje se zkušeností zkušeného sadaře,
55 „vládného ošetřovatele štěpů“ („*já vím, Jakube, ale stromky mě nechtěly pustit...*“). Tento odkaz
56 k mičurinskému mýtu často ostatně spojovanému přímo s postavou J. V. Stalina souvisí opět podle
57 V. Macury „s univerzální socialistickou emblematickou ráje“.

58 Z filmařského hlediska přidávají tvůrci pohádky obyvatelům Země krále Miroslava ještě jednu
59 pozoruhodnou charakteristiku, když totiž v jejich případě vezmou další emblematické rčení o
60 socialismu jakožto „rozezpívané zemi“ doslovně: v této zemi se totiž až na malé výjimky nemluví, ale
61 všichni zde pouze zpívají, a to navíc se značnou dávkou profesionální zkušeností... Obsahem jejich
62 zpěvů je přitom především popisování výhod společného kolektivního života a chvála vládnoucího
63 politického managementu, takže se vlastně orální projevy zdejšího obyvatelstva odlišují od jiných
64 zemí v čele s Půlnočním královstvím nejen svou zpěvnou formou, ale i svým obsahem; vidíme tedy,
65 že zpívání zde má jiný než obvyklý význam, protože se stává symbolickým vyjádřením „nového
66 myšlení“ příznačného pro budovatelskou společnost Miroslavovy domény (na tuto redefinici toho, co
67 znamená „zpěv“, si vzpomeňme později, až uslyšíme o zákazu zpěvu v Půlnočním království). Pokud
68 bychom nebrali kolektivní zpěvy Miroslavových poddaných zároveň jako jistou zaběhanou konvenci
69 hudebního filmu padesátých let, jistě by se v nás vynořila znepokojující otázka, zda obyvatelstvo této
70 země nezpívá pouze tehdy, pokud na ně míří kamery, ale takto nám film nabízí opravdu jen málo
71 zneklidňujících momentů při líčení tohoto idylického ráje na zemi... Jedním z nich je např. Miroslavův
72 rozkaz ohledně jeho dvou portrétů, na nichž byl - na rozdíl od třetího, který autor pojal v intencích
73 socialistického realismu, a který tudíž uspěl - podle svého názoru vymalován málo realisticky: „*Tyhle
74 spalte, neříkají pravdu, nejsou k ničemu...*“ Tenhle ikonoklastický motiv přerůstá v obecněji pojatou
75 výhružku v radostném zpěvu dřevorubců, kterým replikují na králův komentář ohledně poraženého
76 stromu:

77 **Král:** *Nic neroste do nebes!*

78 **Dřevorubci:** *Nic neroste do nebes! Co překáží naší práci, ať se bez milosti zkácí!*

79 Jestliže kovářova slova „*Král má pravdu, nezlobte ho!*“ ještě zapadají přes výhružný zjev vůbec ne
80 dobrácky stylizovaného hromotluka, jenž je říká, do žertovného rámce vzájemné výměny názorů o
81 užitečnosti jednotlivých profesí, k zamyšlení nabádají tato shrnující Miroslavova slova: „*Protože jste
82 pracovití, vždy jsem dobře kraloval...*“ Znamená to snad, že je král připraven kralovat i jinak než
83 dobře, jestliže napříště nebude spokojen s prací svého lidu? Ale to jsou vskutku jen maličkosti, které
84 se nijak nevymykají z dobové představy o šťastné zemi a jejichž jistou nepatřičnost tedy asi tvůrci
85 filmu na rozdíl od nás příliš nepocítovali...

86 I když je Půlnoční království ve filmu obdařeno velmi jednoznačnou zápornou emblematickou, je třeba
87 říci, že je zde popsáno z hlediska svého vnitřního uspořádání nejen mnohem konkrétněji, ale i
88 realističtěji, nežli vzorová selanka u sousedů. Jde především o zemi, v níž je výroba (dosud) založena
89 na soukromé iniciativě jednotlivých producentů; na rozdíl od Miroslavova království tu tedy stát
90 nezasahuje do výrobní sféry svými intervencemi, ale vznáší vůči ní jediný požadavek, a tím je
91 odvádění daní. V zemi rovněž panuje tradičně chápaný politický management, v němž se na získávání
92 pozic při mocenském přetlačování uplatňuje politická zkušenost, mediální šikovnost i osobní vlohy
93 k diplomatickému vyjednávání... Pro takto obecně pojatý „buržoazní“ politický systém pohádka
94 přitom příznačně volí jeho horší variantu - z hlediska vztahu státu a obyvatelstva je to systém zjevně
95 vykořisťovatelský, jehož berní úředníci se svými metodami blíží spíše lapkům; z hlediska vnitřního
96 fungování státu je to pak režim vnitřně zcela zkorumpovaný, v němž si rozhodování přisvojila

97 intrikánská skupina několika „hradních pánů“, které ztělesňuje trojice královských rádců
98 (mimochodem připomínám, že Miloš Kopecký tu v roli kancléře ztvárnil nejživotnější postavu
99 v celém příběhu). Na několika místech je pak naznačován i politický útlak vládnoucí v tomto
100 království, avšak konkretizován je vždy pouze v souvislosti se zákazem zpěvu, který je zde
101 uplatňován (a my už víme, že zpívání hraje v našem filmu zástupnou roli pro šíření „nové ideologie“
102 ze sousedního Miroslavova království).

103 Hledáme-li někde předobraz k vyličení Půlnočního království, jak je nám nabízeno v pohádce o pyšné
104 princezně, nalezneme jej především v komunistické kritice buržoazního zřízení první Československé
105 republiky, která byla komunisty odsuzována nejen pro svou údajnou sociální nespravedlnost a
106 vykořisťování, ale zároveň i jako nedemokratický, možná až „polofašistický“ systém ovládaný
107 politickou garniturou odtrženou od lidu. Nesmí nám přitom uniknout, že hlava celého tohoto
108 odsuzovaného systému je překvapivě z vlastní kritiky do značné míry vyjmuta. Král Půlnočního
109 království je tu totiž vyličen nikoli jako součást onoho zkorumpovaného politického soukolí, do něhož
110 zabředla politická moc v jeho zemi, ale spíše jako nešťastná postava, která vzhledem ke své vlastní
111 neschopnosti a postupující senilitě není schopna intrikánům kolem sebe dostatečně důrazně čelit.
112 Tvůrci příběhu tu postupují opět paralelně ke komunistické kritice „buržoazní“ republiky, která se
113 nikdy neodvažovala vyslovit se otevřeně proti prezidentské moci, protože ta se těšila u širokých vrstev
114 obyvatelstva příliš zjevné autoritě; nezapomínejme, že v poválečném vývoji byl zakladatel
115 československé prezidentské tradice T. G. Masaryk pro komunisty z hlediska své ideologické užítosti
116 dlouho kladnou postavou a ještě v březnu 1948 prohlašoval Klement Gottwald na stránkách
117 komunistické Tvorby, že musíme být „masarykovsky pevní“...

118 Jestliže jsme si stručně nastínili, jaká jsou obě paralelní dějiště našeho příběhu, můžeme nyní
119 konstatovat, že celá pohádka o Pyšné princezně je vlastně svým způsobem příběhem o sblížení
120 těchto dvou antagonistických zemí, které je po různých peripetiích nakonec zakončeno happyendem
121 v podobě jejich dynastického sloučení, v jehož důsledku pak dochází k převzetí politického systému
122 Země krále Miroslava v Půlnočním království a de facto vlastně tedy k anexi tohoto státního útvaru
123 k zemi svého politicky pokročilejšího a ideově vyspělejšího souseda. Klíčovou roli v tomto procesu
124 satelizace Půlnočního království hraje princezna Krasomila, která volbou svého ženicha rozhoduje o
125 budoucnosti své země; jak to pregnantně formuluje poselství vybízející krále Miroslava, aby žádal o
126 její ruku: „*je do ní vložen budoucí osud mocné říše, která ji bude věnem...*“ Krasomila zde tedy
127 v tomto případě nereprezentuje - jak by to asi formuloval Jan Vodňanský - příslušníci feudální třídy
128 pretendující na trůn, nýbrž sílu oprávněnou k provádění politických rozhodnutí - tedy v podmínkách
129 kritizovaného „buržoazního“ politického systému demokratické voličstvo v závěru filmu se svobodně
130 rozhodnuvší pro akceptování lepšího (Miroslavova) politického systému. Můžete poprávu namítat, že
131 ve skutečnosti tak tomu nebylo, ale ideologické konstrukce vkládané do uměleckých děl nevznikaly
132 (ani v padesátých letech ani kdykoli jindy) kvůli popisu skutečnosti, ale proto, aby v širší veřejnosti
133 fixovaly názory a postoje, jejichž rozšíření si objednavatel přál - a tím objednavatelem a v důsledku
134 znárodnění kinematografického průmyslu tou dobou i producentem, výrobcem a monopolním
135 šířitelem byl komunistický stát...

136 Je to právě Krasomila, kdo - jako jediná z postav - prochází v průběhu filmu dynamickou proměnou,
137 kterou můžeme označit jako proces jejího „odpyšňování“. Ačkoli má přirozené dobré lidské vlastnosti
138 pěstované u ní v dětství v duchu lidových tradic (viz zprostředkovatelská postava chůvy vzešlé z lidu),
139 je na začátku filmu v okamžiku svého rozhodování o budoucím osudu své země posedlá pýchou, tedy
140 vlastností, která je zkraje v rozhovoru mezi králem Miroslavem a panošem Vítkem charakterizována
141 takto: „*neměla ještě nikoho ráda, jen sebe...*“ Projevem této její sebelásky je rozkazovačný tón, se
142 kterým přikazuje králi Miroslavovi, aby jí zavázal stěviček, tedy - v politologické interpretaci - aby
143 akceptováním svého podřízeného postavení přiznal zároveň, že politický systém, který je s ním
144 spojen, nedosahuje kvalit, jež má systém reprezentovaný Krasomilou. To on ovšem odmítá a
145 systematicky pracuje na substituci této Krasomiliny sebelásky citově vzrušenou závislostí na vlastní
146 osobě; nástroje ideologické se tudíž při jeho princeznně převýchově neustále prolínají s emotivními
147 nástroji nevyhýbajícími se ani erotickému působení. Jako aktivní činitel vstupuje Miroslav na scénu
148 Půlnočního království právě v okamžiku, kdy hrozí princeznino zaslíbení jinému vladaři (princi ze

149 Země zapadajícího slunce, který je ve filmu líčen jako neškodný a akce neschopný trouba - tedy opět
150 jeden ze symbolů bezzubé demokracie) a svým známým trikem se zpívajícím poupátkem dosahuje
151 hned několika efektů - jednak se jednou provždy zbavuje nevídané konkurence, dále prolamuje pro
152 svou osobu zákaz zpěvu (může tedy jako jediný volně a beztrzně propagovat přímo v centru
153 politického dění zahraničního státu „nové myšlení“ své země) a s využitím písničky z princeznina
154 dětství zároveň aktivuje i její mimoracionální senzory. Tak je mezi Miroslavem a Krasomilou
155 nastartováno erotické třeštění, jež je ve filmu ovšem ztvárněno s využitím úsporných vyjadřovacích
156 prostředků přijatelných i pro prudérního objednavatele (škádlení na břehu při praní prádla apod.); na
157 jeho základě se pak král Miroslav pracující stále ještě v utajení profiluje vůči princezně ještě ve dvou
158 významných polohách - jednak jako její učitel (hra na loutnu, vštěpování zásad sadařské profese) a
159 jednak jako její ochranitel (když ji vhodnou intrikou přinutí k odchodu z otcovského zámku do
160 prostředí, s nímž není dobře obeznámena). Na konci převýchovného procesu pak může Miroslav
161 odhodit svou masku a stanout před princeznou ve svém královském majestátu: teď je to on, kdo
162 poroučí: „Zavaž mi střevíc!“, a ona, ačkoli je na chvíli lidsky uražena provalením lsti, které vůči ní
163 užil, je již natolik prosáknuta vazbou vůči němu jakožto vůči svému učiteli, ochránci a idolu, že se
164 nakonec ráda zařazuje na čestné místo mezi jeho vazaly a poddanými. Tím dochází nejen k zapojení
165 Půlnočního království do mocenské sféry vlivu krále Miroslava, ale spolu s tím samozřejmě i
166 k prokázání větší životaschopnosti kolektivistického politického modelu, který Miroslav
167 reprezentuje....

168 Ideologický koncept Pyšné princezny je tedy budován tak, aby v divákovi vyvolal či posílil
169 přesvědčení, že československá demokracie postupně sama akceptovala nezanedbatelné přednosti
170 sovětského zřízení, a to až do takové míry, že se mu nakonec ráda a dobrovolně svěřila do trvalé
171 ochrany. Účinnost tohoto podvědomě přijímaného „psychologického zisku“ na diváka nebyla přitom
172 ponechána jen na budování vlastního filmového příběhu a jeho vyústění v závěrečné happyendové
173 katarzi, ale byla podtrhována i faktem, že se ve filmu vyskytují konkrétní a pro tehdejšího diváka
174 sdělné odkazy na některé události z našeho poválečného vývoje, takže se film vlastně proměňuje
175 v malá dějiny československého státu v období let 1945-1948, psané ovšem samozřejmě z hlediska a
176 ve prospěch pouťových vítězů. Můžeme dokonce konstatovat, že některé dějové zápletky by byly
177 vlastně docela nesmyslné, kdybychom právě za nimi nemohli takovéto konkrétní historické odkazy
178 vysledovat; to platí už vlastně o samotné expozici příběhu, v níž nejprve slavnostní poselstvo
179 Půlnočního království oficiálně vyzve krále Miroslava, aby se ucházel o dědičnou ruku, ale když on
180 tak skutečně učiní, dotlačí princeznu politický management tohoto království, který mezitím získal
181 reálné informace o skutečném stavu věcí v Miroslavově zemi, k jeho odmítnutí. To je přinejmenším
182 mezinárodní faux pas, které by bylo těžko zkousnutelné i podle dnešních značně rozvolněných
183 diplomatických konvencí, a jeho užití v zápletky příběhu si můžeme vysvětlit jenom tak, že právě
184 s jeho pomocí chtěli autoři filmu zpřítomnit ono pro ně osobně nepřijatelné vystřízlivění z nadšení
185 Sovětským svazem, kterým procházela československá společnost po květnu 1945: zatímco ještě
186 v květnu 1946 všeobecná prosovětská nálada dopomohla komunistům vyhrát volby, později jejich
187 akcie u veřejnosti zjevně klesaly a v případě opakování svobodných voleb v roce 1948 již hrozily
188 zjevným propadem...

189 Pozoruhodným způsobem je ve filmu také znázorněno renegátství části české politické garnitury, která
190 již dopředu vsadila na sovětskou kartu. Tuto garnituru znázorňuje panoš Vítek, který se ve filmu prvně
191 objevuje jako zvláštní vyslanec Půlnočního království nabízející králi Miroslavovi možnost ucházení o
192 Krasomilinu ruku. Dialog, který vzápětí vede s králem Miroslavem, má natolik klíčový charakter, že
193 se vyplatí jej ocitovat celý:

194 **Král Miroslav:** *Vítku, jmenuješ se tak, je ten obraz opravdu věrný?* (Všimněme si, že emisar
195 Půlnočního království rozhodně není pro krále Miroslava neznámou osobou...)

196 **Vítek:** *Je a není, pane králi. Jasná princezna je pyšná. Neměla ještě nikoho ráda, jen sebe. Ale o tom*
197 *se nesmí mluvit, pane králi.*

198 **Král Miroslav:** *Tak proč jsi mi to řekl?*

199 **Vítek:** *Protože věřím, že mě nezradíš. Víš, u nás mezi lidem se o tobě hodně povídá, jaký prý jsi*
200 *spravedlivý a moudrý...*

201 **Král Miroslav:** *Říkáš, že ještě neměla nikoho ráda? Hm, musíme si pospíšet...*

202 Vidíme tedy, že hned na počátku příběhu se Vítek vlastně dopouští trestného činu velezrady, když
203 vyzrazuje vladaři sousední mocnosti skutečnosti, o kterých se doma nesmí mluvit, a vzápětí se k němu
204 chová jako jeho věrný vazal, který věří v jeho ochranu. Jeho postoj má velmi blízko k renegátství
205 Gottwaldovy mocenské skupiny, které zatím asi nejtrefněji vystihl před lety Ladislav Niklíček, když
206 napsal: „*Věděli, co po určité nutné oklice udělají nejenom s vlastní stranou, ale také s celou*
207 *československou společností. Jejich představy, jejichž základ byl pevně zakódován už koncem 20. let,*
208 *byly na hony vzdáleny evropskému pojetí demokracie, občanské slušnosti k politickým partnerům,*
209 *suverenity státu, občana jako subjektu politiky. Už dávno se rozhodli a před střední Evropou dali*
210 *přednost Kominterně a jejímu ‚trvalému odkazu‘. Na tom všem nic nemění skutečnost, že někteří*
211 *z nich se stali obětí systému, který pomáhali vytvářet.*“ (Soudobé dějiny 1995.)

212 Renegátovi Vítkovi je dobře známa i pravá totožnost údajného zahradníka, který si konspirativně
213 připravuje půdu pro budoucí zvrat politických poměrů, ale z pochopitelných důvodů ji nikomu
214 předčasně neprozradí... I samotné líčení státního převratu, ke kterému v Půlnočním království dochází
215 v důsledku vládní krize způsobené útěkem princezny Krasomily, v sobě nese řadu konkrétních odkazů
216 na průběh únorového puče, kterým se v Československu k moci dostala Gottwaldova komunistická
217 mocenská skupina. Nechybí tu ani motiv demise královských rádců, tedy paralela k demisi
218 nekomunistických ministrů v únoru 1948, která měla ovlivnit hlavu státu, aby rozhodl v jejich
219 prospěch („*Když se ti naše rady nelíbí... „... „Co bych si bez vás počal, moji rádcové*“); vlastní převrat
220 však i zde provádějí pokrokové síly, které v příběhu reprezentuje „prosovětský“ renegát Vítek a chůva
221 jakožto reprezentantka zdravého jádra lidu: právě oni nakonec přinutí krále, aby mocenským zásahem
222 odstavil dosavadní vládnoucí garnituru a vyhlásil jejich požadavky, které chůva ve svém vyděračském
223 ultimatu formuluje v ideologické zkratce takto: „*Snížit daně, zrušit zákaz zpěvu, dát lidem práci a*
224 *svobodu...*“ Princezna Krasomila do vlastního průběhu prováděného převratu nezasahuje, ale
225 s uspokojením bere jeho výsledky na vědomí.

226 Provedení této zásadní změny je krok, kterému se král Půlnočního království jakožto hlava státu
227 dlouho vzpírá a nabízí raději místo ní řadu polovičatých řešení („*Když chceš dát někomu svobodu, dáš*
228 *mu pilník!*“), a i když nakonec k jeho provedení nerad přistoupí, není s ním zjevně sám vnitřně
229 ztotožněn, což se projevuje zejména v oněch jeho slavných a později zlidovělých výrocích:
230 „*Odvolávám, co jsem slíbil!*“, „*Odvolávám, co jsem odvolal, a slibuji, co jsem slíbil!*“ Aniž si to
231 uvědomujeme, máme tu k dispozici docela slušnou psychologickou studii vnitřních pocitů prezidenta
232 Edvarda Beneše, které musel prožívat v průběhu únorových událostí. Zdůrazněn tu je tedy především
233 legální průběh celého státního převratu (který komunistická ideologie neopomněla nikdy připomenout
234 ani při líčení československých únorových událostí); starý král i po něm - podobně jako Edvard Beneš
235 - zůstává ještě po nějakou dobu formálně v čele státu, avšak skutečnou moc okamžitě přebíhá Vítek,
236 který se ihned chápe uvolněných kancléřských pravomocí a vyhláší závaznou ideologickou
237 interpretaci nově přijatých opatření: „*Aby si nikdo nevykládal slova našeho pana krále zase jinak, aby*
238 *některý chytrák neobrátil jeho rozhodnutí ve svůj prospěch, budiž jasně prohlášena královská vůle:*
239 *daně se snižují, zákaz zpěvu se ruší a kdo pracuje, musí se mít tak dobře, jako v zemi krále Miroslava.*
240 *Běda tomu, kdo by se opovážil zase škodit lidu!*“

241 Pro dokreslení dobového kontextu ještě připomeňme nesmiřitelný postoj vítězů vůči představitelům
242 předpřevratových poměrů, kteří jsou postupně - nepochybně v souladu s postoji autorů scénáře -
243 shromažďováni v kriminálech. Ano, Pyšná princezna je pohádkou, v níž se uprostřed komunistických
244 monstroprocesů (dva měsíce po premiéře pohádky začal proces se Slánským) politický nepřítel bez
245 milosti trestá natvrdo, a když do kobky, kde již sedí kancléř se svými dvěma spolurádcí, přivádí biřic

246 jejich dalšího spoluviníka, kterým je někdejší výběrčí daní, komentuje to slovy: „*Vrána k vráně*
247 *vždycky patří!*“ - tato slova přitom biřic neříká, ale zpívá, protože už i on je poznamenán „novým
248 myšlením“. A není sám, radostně se tančí a zpívá po celém Půlnočním království, protože zdejší
249 obyvatelstvo, ačkoli se jeho životní styl a způsob obživy zatím ještě nějak výrazně nezměnil (dnešní
250 kritik by asi poukázal přinejmenším na pravidelné zneužívání dětské práce, která je tu zachycena i ve
251 fyzicky poměrně náročném mláčením obilí cepy), už vesměs v závěrečných scénách filmu přejalo ono
252 entuziastické vidění světa, jež bylo dosud výsadou jejich sousedů ze Země krále Miroslava... A aby
253 paralela mezi pohádkovým příběhem a novou československou skutečností byla nakonec každému
254 zjevná, ještě ji nakonec radostně připomene kolektivní chór:

255 „*Skončila se panská pýcha,/ volně se nám žije, dýchá,/ s námi zpívá celá zem,/ s námi zpívá celá zem,/*
256 *že už bude dobře všem /.../*

257 *Slunce svítí, země voní,/ pěkně se nám tančí po ní,/ na věky jsme svobodní..."*

258 Rozpuštěna v amalgámu dobře odvedené práce filmařů a jejich spolupracovníků i některých skutečně
259 vrcholných uměleckých výkonů, kterých bylo v pohádce dosaženo, působila pak její ideologická
260 nálož, kterou do ní vložili autoři scénáře (byli jimi vedle režiséra Zemana Henryk Bloch a Oldřich
261 Kautský) nikoli prvoplánově, jak by se mohlo stát, kdyby výše uvedený ideový koncept dostali do
262 rukou jiní tvůrci, ale především podprahově. K oblíbě této první české filmové pohádky, která je
263 dodnes nejnavštěvovanějším českým filmem všech dob, nepochybně pak přispěl i fakt, že „čas oponou
264 trhnul“, a to hned dvakrát: již v okamžiku premiéry vládla přece jen poněkud odlišná ideologická
265 objednávka odpovídající vnitřnímu vývoji uprostřed komunistického státu (kdyby byl scénář
266 schvalován v roce 1952, stěží by asi ve filmu např. zůstala ševcova píseň po překročení státní hranice:
267 „*Vypusťte mě odtud ven, budu zpívat celý den!*“), a samozřejmě jiné konotace vyvstávají před
268 divákem, který se s pohádkou seznamuje v pozdějším časovém horizontu a kterému již narážky na
269 konkrétní historické události nejsou tak zjevné. Pro nás je Pyšná princezna významná i tím, že v řadě
270 ohledů stanovuje závazný kánon, podle něhož byly později tvořeny a hodnoceny další pohádky, které
271 byl socialistický stát ochoten tolerovat i financovat. Čeští pohádkoví hrdinové jsou podle tohoto
272 kánonu, který ostatně do značné míry dodržují i polistopadové pohádky, úzce spjatí s lidovým
273 prostředím - buď z něho přímo vzešli, anebo, pokud už to jsou princové a princezny, dobře se
274 v lidovém prostředí vyznají a vykonávají často raději místo své vladařské povinnosti pracovní
275 činnosti, která jsou pro ně příznačné. S tím úzce souvisí i pojetí hrdinských skutků v těchto
276 pohádkách: na rozdíl od pohádek jiných národů se čeští pohádkoví „hrdinové“ socialistické éry
277 obvykle nedopouštějí žádných činů, které obvykle spojujeme s pojmy hrdinství, odvaha či rytířská
278 udatnost, ale jejich „hrdinství“ spočívá zpravidla v každodenní zodpovědné práci pro společnost.

279 Dějištěm těchto pohádek je v souladu s výše uvedeným kánonem zpravidla malé a chudé království,
280 které stupněm své rozkradenosti výrazně upomíná na Půlnoční království z Pyšné princezny.
281 Uvědomme si však, že toto dějiště má zejména v pozdějších pohádkách z období normalizace už jiné
282 ideologické konotace: takové království není totiž již zpravidla místem, v němž by mělo dojít
283 k nějakému převratu a které by bylo zapotřebí od základu přebudovat, jak se děje v Pyšné princezně,
284 ale je pouze třeba si je zamilovat a naučit se v něm žít. Tvůrci i jejich ideologický dohled totiž nutně
285 předpokládali, že si takové království divák spojí již se stabilizovaným socialistickým státem, v němž
286 žije, a „psychologický zisk“ těchto výtvorů nebyl tedy již směřován k ospravedlnění případné změny,
287 ale naopak ke smířlivosti s danými poměry. Nikoli náhodou se tyto pozdější, zpravidla již televizní
288 výtvoři velice výrazně odlišují od Pyšné princezny ještě v jednom podstatném ohledu, a totiž v tom,
289 že se v nich odhalení viníci a padouši již netrestají natvrdo, ale dostává se jim většinou trestů pouze
290 slovních či morálních. Vlastně se v nich fixuje představa, že nikdo za nic konkrétně nemůže a že tak
291 nějak svým způsobem „všichni jsme vinni“. Ale to už je opravdu jiná pohádka...

292 [Antonín Kostlán](#), pondělí 31. prosinec 2007 00:00

293